

Mariusz Dybał
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
mariusz.dybal@uwr.edu.pl

Pracownicze programy emerytalne w Polsce*

Artykuł nadesłany: 10 sierpnia 2017 r.; artykuł zaakceptowany: 22 września 2017 r.

JEL Classification: G23, J26, J32

Keywords: occupational pension schemes, the pension system

Abstract

Occupational Pension Schemes in Poland

The aging of society, the financial and economic crisis and low interest rates have a strong impact on mature pension systems. This leads to fiscal difficulties in pay-as-you-go public systems. As a result, there is a conflict between income adequacy and financial stability of pension systems. In order to reconcile the adequacy with stability, many countries reform pension systems in areas such as system structure, pension contributions, eligibility criteria, funding methods, management methods, pension benefits, taxation. There is also a question of how to obtain additional funding sources for retirement. It seems that one of the instruments to obtain additional financial resources in old age may be participation in Occupational Pension Schemes (PPE), which in Poland offered their services in 1999 on the basis of the Act of 22 August 1997 on Occupational Pension Plans. Thus, the research objective of the work, which is the analysis of PPE in Poland in the years 1999–2016, is revealed.

1. Wstęp

Starzenie się społeczeństwa, kryzys finansowy i gospodarczy oraz niskie stopy procentowe dosyć silnie oddziałują na dojrzałe systemy emerytalne. Prowadzi to do trudności fiskalnych w repartycyjnych, publicznych systemach (OECD 2016a, s. 9). W efekcie pojawia się konflikt między adekwatnością dochodową a sta-

* Projekt badawczy finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji DEC-2014/15/D/HS4/01238.

bilnością finansową systemów emerytalnych. Chcąc pogodzić adekwatność ze stabilnością, wiele krajów reformuje systemy emerytalne między innymi w takich obszarach, jak: struktura systemu, wysokość składki emerytalnej, kryteria kwalifikacji, metody finansowania, metody zarządzania, wysokość świadczenia emerytalnego czy sposób opodatkowania (Dybał 2012, s. 118).

2. Teoretyczny aspekt badań

W konsekwencji reform zmienia się wysokość stopy zastąpienia. Według symulacji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), pracując do 67. roku życia, możemy liczyć na stopę zastąpienia około 40%. Pracując do wieku 65 lub 60 lat, jako emeryturę otrzymamy odpowiednio około 33% lub 20% ostatniej pensji (Chądzyński, Osiecki 2017). Pojawia się zatem pytanie: w jaki sposób zdobyć nadprogramowe źródła finansowania na okres emerytalny? Wydaje się, że jednym z instrumentów umożliwiających uzyskanie dodatkowych środków finansowych w okresie starości może być uczestnictwo w Pracowniczych Programach Emerytalnych (PPE), które w Polsce zaoferowały swoje usługi w 1999 roku na podstawie Ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 roku o pracowniczych programach emerytalnych (Dz.U. z 1997 r. Nr 139, poz. 932).

Badania nad emeryturą zakładową, czy też szerzej — dodatkową, są przedmiotem badań zarówno na świecie (World Bank 1994; Barr, Diamond 2014; OECD 2016b; OECD 2017), jak i w Polsce (Golinowska 1994; Żukowski 1997; UNFE 2001; Góra 2003; Szumlicz, Żukowski 2004; Wojewódka 2013; Chybałski, Marcinkiewicz 2015; Szczepański, Brzęczek 2016; Petelczyc 2016; Rutecka-Góra 2016). Przyczyna intensywnych analiz tkwi we wspomnianych we wstępie problemach.

3. Metodologia badań

Tym samym ujawnia się cel badawczy pracy, którym jest analiza PPE w Polsce w latach 1999–2016. Został on osiągnięty w niniejszym opracowaniu, które oprócz wstępu i wniosków składa się z następujących punktów:

- formy PPE,
- uczestnicy PPE,
- składki przekazane do PPE,
- aktywa zgromadzone w PPE.

Można zatem stwierdzić, iż podmiotem badań będą głównie PPE, lecz także obywatele, przedsiębiorstwa i państwo, a przedmiotem badań — relacje między wymienionymi podmiotami, służące powiększeniu kapitału emerytalnego za pośrednictwem PPE. Jako źródło danych wykorzystano literaturę przedmiotu udo-

stępnioną przez zarówno praktyków, jak i badaczy z wiodących ośrodków naukowych, źródła internetowe oraz raporty takich organizacji, jak Komisja Nadzoru Finansowego (KNF) i Narodowy Bank Polski (NBP). Badaniu poddano głównie lata 1999–2016. Autor wykorzystał poniższe metody badawcze:

- badania dokumentów,
- monograficzną,
- analizy i konstrukcji logicznej,
- analizy i krytyki piśmiennictwa,
- statystyczną.

4. Formy PPE

Pracownicze programy emerytalne są tworzone przez pracodawcę i stanowią dobrowolną, grupową część systemu emerytalnego w Polsce. Tabela 1 przedstawia liczbę działających w danym roku, zarejestrowanych oraz wykreślonych w tymże roku PPE. Dane dotyczą lat 1999–2016.

Na podstawie danych z tabeli 1 można stwierdzić, że liczba PPE rosła nieprzerwanie do 2011 roku, w którym wyniosła 1116. Z każdym kolejnym rokiem liczba PPE ulegała zmniejszeniu, aż do 1036 programów w roku 2016. Jakże były tego przyczyny?

Początkowo wystąpił dynamiczny wzrost związany z nowością tej formy zabezpieczenia emerytalnego. Ponadto skokowy wzrost zarejestrowanych PPE w 2005 roku miał charakter jednorazowy i techniczny. Zmieniono wówczas przepisy o PPE oraz wprowadzono takie regulacje ustawowe, które prowadziły do obłożenia składkami na ubezpieczenia społeczne dodatkowych świadczeń na rzecz pracowników, jeśli nie dokona się przekształcenia grupowych form ubezpieczenia na życie związanych z funduszem inwestycyjnym w program emerytalny. Dlatego spośród 597 nowych PPE, zarejestrowanych w 2005 roku, aż 461 stanowiły programy przekształcone (UKNUiFE 2006, s. 5, 15). Można domniemywać, że wpływ na liczbę PPE miało również powołanie do życia innych form w ramach III filaru — Indywidualnych Kont Emerytalnych (IKE) w 2004 roku (Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1205) oraz — szczególnie — Indywidualnych Kont Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) w 2012 roku (Dz.U. z 2011 r. Nr 75, poz. 398). Ponadto w 2012 roku został zmieniony dotychczasowy trend — liczba wykreślonych PPE zaczęła przewyższać liczbę rejestrowanych PPE. W przypadku liczby rejestrowanych PPE należy mieć świadomość, że dopiero od 2005 roku mamy na ten temat rzetelne dane, gdyż wcześniej nie było obowiązku zgłaszania rejestrowanych PPE.

Tabela 1. Liczba PPE w latach 1999–2016

Rok	Liczba działających PPE (liczba wpisanych PPE pomniejszona o wykreślone PPE)	Liczba PPE zarejestrowanych w danym roku	Liczba PPE wykreślonych w danym roku
2016	1036	23	41
2015	1054	25	35
2014	1064	29	35
2013	1070	33	57
2012	1094	33	55
2011	1116	37	34
2010	1113	29	15
2009	1099	49	32
2008	1078	77	15
2007	1019	62	19
2006	974	96	38
2005	906	597	33
2004	342	139	4
2003	207	72	47
2002	182	37	5
2001	150	121	0
2000	29	26	0
1999	3	3	0

Źródło: UKNUIFE 2006, s. 3–4; KNF 2017a, s. 6; KNF 2017b.

PPE działają w określonym otoczeniu gospodarczym i politycznym. Z tego względu na liczbę rejestrowanych i wykreślanych PPE miał wpływ zarówno czas kryzysu finansowego, jak i pojawiające się po 2014 roku zmiany systemu emerytalnego.

Według ustawodawcy PPE mogą działać w następujących formach:

- funduszu emerytalnego,
- umowy o wnoszenie przez pracodawcę składek pracowników do funduszu inwestycyjnego,
- umowy grupowego ubezpieczenia na życie pracowników z zakładem ubezpieczeń w formie grupowego ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym,
- zarządzania zagranicznego (art. 6 ust. 1 Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1207).

Tabela 2 przedstawia strukturę PPE według liczby programów w poszczególnych formach w latach 1999–2016.

Dzięki danym z tabeli 2 można zauważyć dosyć dynamiczne zmiany w strukturze form w początkowych latach funkcjonowania PPE. W latach 1999–2000

dominowały PPE w formie funduszu inwestycyjnego. W latach 2001–2002 fundusze inwestycyjne musiały ustąpić miejsca pracowniczym funduszom emerytalnym (PFE). Z kolei w 2003 roku na czoło wysunęły się zakłady ubezpieczeń (ZU), które poprzedzają fundusze inwestycyjne (FI) oraz pracownicze fundusze emerytalne i zarządzanie zagraniczne (ZZ). W latach 2005–2016 struktura procentowa jest w miarę stabilna. Zakłady ubezpieczeń, będąc na pierwszym miejscu, zmniejszają jednak udział w rynku z 78,04% do 64,48%. Natomiast fundusze inwestycyjne na skutek nieprzerwanego wzrostu liczby programów przy malejącej liczbie programów konkurencji zanotowały wzrost udziału z 19,21% do 32,72%. Mniejsze zmiany miały miejsce w wypadku pracowniczych funduszy emerytalnych (stabilne 2,8%) i zarządzania zagranicznego (0% udziału).

Tabela 2. Struktura PPE według liczby programów w poszczególnych formach w latach 1999–2016

Rok	Pracowniczy fundusz emerytalny		Fundusz inwestycyjny		Zakład ubezpieczeń		Zarządzanie zagraniczne	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
2016	29	2,80%	339	32,72%	668	64,48%	0	0,00%
2015	33	3,13%	332	31,50%	689	65,37%	0	0,00%
2014	38	3,57%	324	30,45%	702	65,98%	0	0,00%
2013	38	3,55%	314	29,35%	718	67,10%	0	0,00%
2012	35	3,20%	301	27,51%	758	69,29%	0	0,00%
2011	36	3,23%	291	26,08%	789	70,70%	0	0,00%
2010	33	2,96%	285	25,61%	795	71,43%	0	0,00%
2009	30	2,73%	267	24,29%	802	72,98%	0	0,00%
2008	28	2,60%	250	23,19%	800	74,21%	0	0,00%
2007	27	2,65%	226	22,18%	766	75,17%	0	0,00%
2006	26	2,67%	194	19,92%	754	77,41%	0	0,00%
2005	25	2,76%	174	19,21%	707	78,04%	0	0,00%
2004	47	13,74%	93	27,19%	202	59,06%	0	0,00%
2003	51	24,52%	74	35,58%	83	39,90%	0	0,00%
2002	79	43,41%	70	38,46%	33	18,13%	0	0,00%
2001	77	51,33%	56	37,33%	17	11,33%	0	0,00%
2000	2	6,90%	23	79,31%	4	13,79%	0	0,00%
1999	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%

Źródło: UKNuiFE 2006, s. 3; KNF 2007, s. 5; KNF 2008, s. 5; KNF 2009, s. 4–5; KNF 2010, s. 5; KNF 2011, s. 6; KNF 2012, s. 7; KNF 2013, s. 7; KNF 2014, s. 7; KNF 2015, s. 7; KNF 2016, s. 7; KNF 2017a, s. 7.

Należy zadać pytanie: wynikiem czego jest powyższa struktura? Na pewno istotny wpływ na tę sytuację miało wspomniane przekształcenie grupowych form

w programy emerytalne ulokowane w zakładach ubezpieczeń. Ponadto formę pracowniczych funduszy emerytalnych wybierają przeważnie największe firmy, które mogą sobie pozwolić na wyższe koszty i skomplikowanie charakterystyczne dla tej formy PPE. Jak wiadomo, liczba największych firm jest niższa niż mniejszych, które częściej wybierają PPE w formie zakładu ubezpieczeń. Natomiast zarządzanie zagraniczne jest pomijane ze względu na pracochłonność i koszty prowadzenia PPE w takiej formie (UKNUiFE 2006, s. 7).

5. Uczestnicy PPE

Standardowo prawo do uczestnictwa w PPE nabywa się po przepracowaniu 3 miesięcy u pracodawcy, a traci po osiągnięciu 70. roku życia (art. 5 ust. 1–1a, Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1207). Tabela 3 przedstawia strukturę PPE według liczby uczestników w latach 1999–2016. To, co przyciąga uwagę, to nieprzerwany coroczny wzrost liczby uczestników z 0,03 tys. w 1999 roku do 395,6 tys. w roku 2016. Ponadto porównując tabelę 3 z tabelą 2, zauważamy, że pomimo spadku liczby programów od 2012 roku liczba uczestników nieprzerwanie rośnie. Oznacza to, że dotychczasowi uczestnicy zamykanych programów przenoszą się do nadal istniejących. Najbardziej dynamiczny wzrost liczby uczestników miał miejsce w 2005 roku, gdy zwiększyła się ona o 100% z 129,1 tys. do 260,3 tys. Niestety wzrost nie był trwały, a incydentalny i związany ze wspomnianymi wcześniej zmianami prawnymi.

Tabela 3. Struktura PPE według liczby uczestników w latach 1999–2016 (w tys.)

Rok	Pracowniczy fundusz emerytalny		Fundusz inwestycyjny		Zakład ubezpieczeń		Ogółem
2016	39,40	15,5%	241,80	57,5%	114,40	27,0%	395,60
2015	44,50	16,9%	230,50	56,4%	117,60	26,7%	392,60
2014	44,70	11,7%	219,10	57,5%	117,10	30,8%	381,00
2013	57,00	15,2%	189,20	50,4%	128,70	34,4%	375,00
2012	57,00	15,9%	168,40	47,1%	132,60	37,0%	358,10
2011	58,20	16,9%	152,60	44,3%	133,90	38,8%	344,60
2010	57,10	16,7%	152,20	44,4%	133,10	38,9%	342,50
2009	58,40	17,5%	141,20	42,3%	134,00	40,2%	333,50
2008	59,20	18,2%	135,60	40,1%	130,20	41,7%	325,00
2007	30,30	19,2%	118,20	37,9%	133,90	42,9%	312,10
2006	61,00	21,7%	101,60	36,1%	119,20	42,3%	281,50
2005	61,70	23,7%	88,80	34,1%	109,80	42,2%	260,30
2004	51,50	39,9%	51,50	39,9%	26,10	20,2%	129,10

2003	53,40	55,3%	29,50	30,6%	13,60	14,1%	96,50
2002	49,30	60,7%	23,70	29,2%	8,20	10,1%	81,20
2001	29,90	54,1%	19,30	34,9%	6,10	11,0%	55,30
2000	0,90	16,7%	4,10	75,9%	0,40	7,4%	5,40
1999	0,00	0,0%	0,03	100,0%	0,00	0,0%	0,03

Źródło: UKNUiFE 2006, s. 3; KNF 2007, s. 7; KNF 2008, s. 7; KNF 2009, s. 7; KNF 2010, s. 7; KNF 2011, s. 10; KNF 2012, s. 7; KNF 2013, s. 10; KNF 2014, s. 7; KNF 2015, s. 7; KNF 2016, s. 10; KNF 2017a, s. 10.

Jak już wspomniano, tabela 3 przedstawia również dane na temat struktury uczestnictwa w PPE. W pierwszych dwóch latach dominowały FI, które następnie na kilka lat straciły swoją pozycję na rzecz PFE. W 2005 roku wskutek wymuszonych prawnie przekształceń na czoło, z około 42% udziałem w rynku, wysunęły się ZE. W 2009 roku palmę pierwszeństwa z powrotem przejęły FI, zwiększając stopniowo udział w rynku z 42,3% w 2009 roku do 57,5% w roku 2016. Wzrost popularności FI zawdzięczają nowym członkom wchodzącym do systemu PPE, lecz także przejściu uczestników z ZE oraz PFE. W latach 2009–2016 udział ZE zmniejszył się z 40,2% do 27,0%, a udział PFE z 17,5% do 15,5%.

Uczestników możemy podzielić na czynnych i biernych. Uczestnik czynny to taki, za którego pracodawca w ostatnim kwartale odprowadził składki podstawowe. Jego przeciwieństwem jest uczestnik bierny. Dane na ten temat znajdziemy w tabeli 4. Na ich podstawie można zauważyć, że liczba uczestników czynnych w ostatnich latach ustabilizowała się na poziomie 83–85%, a uczestników biernych — 15–17%. Przyczyny uczestnictwa biernego tkwią w wystąpieniach z programu, zmianie pracodawcy na takiego, który nie oferuje PPE, bądź czasowym zawieszeniu przekazywania składek.

Tabela 4 przedstawia także dane na temat współczynnika uczestnictwa rozumianego jako stosunek liczby uczestników, na rzecz których wnoszone są składki do PPE, do liczby zatrudnionych u pracodawców prowadzących pracownicze programy emerytalne. W latach 1999–2015 wspomniany wskaźnik wynosił ponad 70,0%, czyli 7 na 10 pracowników danego zakładu pracy uczestniczyło w PPE. Wyjątkiem okazał się rok 2016, kiedy wartość wskaźnika zmniejszyła się do 60,8%. Według Komisji Nadzoru Finansowego za tak znaczący spadek wskaźnika odpowiadają jedynie programy oferowane w formie funduszy inwestycyjnych, a same przyczyny spadku nie są jednoznaczne. Niemniej jednak wspomina się, że w 2016 roku znacząco wzrosła liczba pracowników u pracodawców oferujących PPE w formie FI przy jednoczesnym braku adekwatnego wzrostu liczby uczestników czynnych (KNF 2017a, s. 11).

Ostatnim elementem tabeli 4 są informacje na temat uczestników ze składką podstawową oraz ze składką dodatkową. Na podstawie zamieszczonych danych można stwierdzić, że obywatele nie są chętni opłacać składkę dodatkową. W analizowanych latach jedynie około 10% uczestników sięgało do własnej kieszeni.

Z wyjątkiem dwóch pierwszych lat przeważnie około 90% (plus minus 2%) osób to uczestnicy ze składką podstawową.

Tabela 4. Charakterystyka uczestników PPE w latach 1999–2016 (w %)

Rok	Uczestnicy czynni	Uczestnicy bierni	Współczynnik uczestnictwa	Uczestnicy ze składką podstawową	Uczestnicy ze składką dodatkową
2016	83,0	17,0	60,8	ok. 90	ok. 10
2015	84,0	16,0	70,3	ok. 90	ok. 10
2014	85,0	15,0	75,2	ok. 90	ok. 10
2013	84,0	16,0	73,6	ok. 90	ok. 10
2012	84,0	16,0	77,5	90,0	10,0
2011	81,0	19,0	74,0	90,0	10,0
2010	85,0	15,0	78,0	91,0	9,0
2009	83,2	16,8	78,0	91,0	9,0
2008	85,3	14,7	75,0	90,6	9,4
2007	85,0	15,0	75,0	90,7	9,3
2006	87,0	13,0	78,0	91,2	8,8
2005	88,9	11,1	ponad 70	91,8	8,2
2004	81,8	18,2	ponad 70	88,3	11,7
2003	80,0	20,0	ponad 70	88,9	11,1
2002	79,3	20,7	ponad 70	92,1	7,9
2001	95,9	4,1	ponad 70	92,5	7,5
2000	97,4	2,6	ponad 70	98,9	1,1
1999	100,0	0,0	ponad 70	100,0	0,0

Źródło: UKNUIFE 2006, s. 3, 6; KNF 2007, s. 7–8; KNF 2008, s. 7–8; KNF 2009, s. 7; KNF 2010, s. 8; KNF 2011, s. 10; KNF 2012, s. 10–11; KNF 2013, s. 10; KNF 2014, s. 10–11; KNF 2015, s. 10–11; KNF 2016, s. 10–11; KNF 2017a, s. 10–11.

6. Składka przekazana do PPE

Jak już wspomniano, występuje składka podstawowa i dodatkowa. Składkę podstawową finansuje pracodawca i jej kwota nie może być wyższa od 7% wynagrodzenia uczestnika. Samą wysokość składki ustala się procentowo od wynagrodzenia albo w jednakowej kwocie dla wszystkich uczestników, albo procentowo od wynagrodzenia z określeniem maksymalnej kwotowej wysokości tej składki (art. 24 Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1207). Z kolei składka dodatkowa jest opłacana przez uczestnika, o ile wyrazi taką wolę. Jej wysokość określa samodzielnie, z zastrzeżeniem, że suma składek dodatkowych wniesionych do jednego programu w ciągu roku kalendarzowego nie może przekroczyć kwoty odpowiadającej

4,5-krotności przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok (art. 25 Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1207).

Dane na temat struktury składki odprowadzanej do PPE przedstawia tabela 5. Jak można zauważyć, wartość odprowadzanych składek rosła nieprzerwanie do 2015 roku. Dopiero w 2016 wysokość składek odprowadzonych ogółem była niższa (1210 mln zł) niż w roku poprzednim (1231 mln zł). Podobnie sytuacja prezentowała się odnośnie do składek podstawowych (spadek wysokości odprowadzonych składek w 2016 roku do 1171,1 mln zł z 1192,9 mln zł w 2015 roku). Wydaje się, że przyczyną takiego stanu rzeczy było zmniejszenie liczby uczestników czynnych.

Tabela 5. Struktura składki odprowadzanej do PPE w latach 1999–2016 (w mln zł)

Rok	Odprowadzone składki podstawowe		Odprowadzone składki dodatkowe		Odprowadzone składki ogółem
2016	1171,10	96,79%	38,90	3,21%	1210,00
2015	1192,90	96,89%	38,30	3,11%	1231,20
2014	1172,70	97,81%	26,30	2,19%	1199,00
2013	1122,40	97,24%	31,90	2,76%	1154,30
2012	1079,50	96,93%	34,20	3,07%	1113,70
2011	1041,80	97,16%	30,50	2,84%	1072,30
2010	948,30	97,30%	26,30	2,70%	974,60
2009	864,40	97,24%	24,50	2,76%	888,90
2008	806,00	96,88%	26,00	3,13%	832,00
2007	724,24	96,88%	23,33	3,12%	747,57
2006	670,37	96,73%	22,67	3,27%	693,04
2005	397,80	96,17%	15,83	3,83%	413,63
2004	255,95	95,64%	11,66	4,36%	267,61
2003	211,08	94,54%	12,19	5,46%	223,27
2002	195,93	96,78%	6,51	3,22%	202,44
2001	68,68	97,14%	2,02	2,86%	70,70
2000	4,50	98,90%	0,05	1,10%	4,55
1999	0,03	100,00%	0,00	0,00%	0,03

Źródło: KNF 2008, s. 5; KNF 2017a, s. 6.

Z danych z tabeli 5 wynika, że około 96–97% odprowadzanej składki to składka podstawowa, a zaledwie 3–4% — dodatkowa, przy czym wartość składki dodatkowej nieprzerwanie rosła, z wyjątkiem roku 2009 (obniżka z 26 mln zł do 24,5 mln zł) oraz lat 2013–2014 (obniżka z 34,2 mln zł do 31,9 mln zł i 26,3 mln zł). Wydaje się, że w pierwszym wypadku było to spowodowane trudniejszą sytuacją na rynku pracy, związaną z kryzysem finansowym, a w drugim — wprowadzeniem konkurencyjnej formy oszczędzania na cele emerytalne (Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego — IKZE).

Pracownicze programy emerytalne występują w trzech formach. Warto zatem poznać strukturę składki pod kontem wybieranego programu. Dane na ten temat prezentuje tabela 6. Z danych wynika, że najczęściej składek ulokowano w formie FI. Zauważamy wzrost udziału z około 38% w 2003 roku do około 61% w 2016. Na drugim miejscu znajdują się ZU. Ich udział w rynku, mierzony wartością odprowadzanej składki, zmniejszył się z 33% w 2006 roku do 28% w 2016. Najmniej składek odprowadzanych jest do PFE. Ich udział w wartości odprowadzanych składek zmniejszył się z 56% w 2003 roku do 11% w 2016. Przyczyna rosnącego udziału składek w formie FI tkwi w tym, że w ostatnich latach nie są już tworzone PPE w formie pracowniczych funduszy emerytalnych, a także ma miejsce transfer uczestników PPE z pracowniczych funduszy emerytalnych oraz zakładów ubezpieczeń do funduszy inwestycyjnych.

Skoro znamy wartość składek odprowadzanych do różnych form PPE oraz liczbę członków poszczególnych form PPE, warto policzyć wartość średniej rocznej składki w podziale na formy PPE. Dane na ten temat przedstawia tabela 7. Z danych wynika, że najwyższa wartość średniej rocznej składki jest odprowadzana do PFE i to zarówno w wypadku składki podstawowej, jak i dodatkowej. W przypadku składki podstawowej jej wartość zwiększyła się w latach 2004–2016 z 3434,0 zł do 5786,2 zł. Na drugim miejscu znajdują się FU z progresją od 2699,0 zł do 3348,7 zł. Trzecie zajmują ZU ze wzrostem z 1263,0 zł do 3482,8 zł. Należy domniemywać, że pierwsze miejsce PFE zawdzięczają temu, że w tej grupie znajdują się międzynarodowe korporacje, największe przedsiębiorstwa oraz firmy z silnymi związkami zawodowymi. Łatwiej zatem o ustalenie wysokiej składki podstawowej. Ponadto firmy te są zaznajomione z tą formą aktywności dzięki swoim zagranicznym oddziałom. Wreszcie, oferowanie PPE jest dla wspomnianych firm formą dodatkowego benefitu, służącego uatrakcyjnieniu oferty pracy.

Tabela 6. Składki odprowadzane do różnych form PPE w latach 1999–2016 (w mln zł)

Rok	Pracowniczy fundusz emerytalny		Fundusz inwestycyjny		Zakład ubezpieczeń		Ogółem
2016	133	10,99%	741	61,24%	336	27,77%	1210,0
2015	134	10,88%	758	61,57%	338	27,45%	1231,2
2014	156	13,01%	709	59,13%	344	28,69%	1199,0
2013	169	14,64%	626	54,23%	360	31,19%	1154,3
2012	173	15,53%	571	51,27%	370	33,22%	1113,7
2011	168	15,67%	654	60,99%	340	31,71%	1072,3
2010	168	17,24%	497	51,00%	310	31,81%	974,6
2009	167	18,79%	430	48,37%	292	32,85%	888,9
2008	184	22,12%	397	47,72%	251	30,17%	832,0

2007	174	23,28%	322	43,07%	252	33,71%	747,57
2006	174	25,11%	293	42,28%	226	32,61%	693,04
2005	126	30,46%	175	42,31%	112	27,08%	413,63
2004	117	43,72%	125	46,71%	26	9,72%	267,61
2003	125	55,99%	84	37,62%	14	6,27%	223,27
2002	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	202,44
2001	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	70,70
2000	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	4,55
1999	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	0,03

Źródło: UKNUiFE 2006, s. 8; KNF 2017a, s. 14.

Podobną hierarchię dostrzegamy w wypadku składki dodatkowej na uczestnika. Należy jednak zauważyć, że wartości kwot są niższe, a składka odprowadzana do PFE jest wyższa niż suma składek odprowadzanych do FI i ZU. Również w tym przypadku w latach 2004–2016 mamy do czynienia ze wzrostem wartości składki dla PFE, FI i ZU (odpowiednio z 1634,0 zł do 2099,8 zł, z 993,0 zł do 1178,7 zł i z 507,0 zł do 895,6 zł). Wysokość składki dodatkowej jest wielokrotnie niższa od ustawowego limitu, świadczy zatem o niskiej skłonności do oszczędzania, a nie o dławiących ustawowych ograniczeniach.

Tabela 7. Struktura średniej rocznej składki na uczestnika w latach 1999–2016 (w zł)

Rok	Średnia roczna składka podstawowa na uczestnika			Średnia roczna składka dodatkowa na uczestnika		
	PFE	FI	ZU	PFE	FI	ZU
2016	5786,2	3348,7	3482,8	2099,8	1178,7	895,6
2015	5331,0	3564,1	3447,4	2310,2	1164,7	885,2
2014	5233,3	3656,6	3308,1	2000,3	1068,3	876,8
2013	4934,2	3676,7	3205,7	1811,3	982,0	823,2
2012	4787,6	3870,4	3179,7	2378,9	1113,6	788,7
2011	4804,5	4026,0	2869,7	2101,7	1064,0	736,5
2010	4749,2	3631,2	2587,6	1736,7	999,9	723,1
2009	4324,1	3413,5	2424,8	1451,3	955,9	630,5
2008	4469,2	3395,4	2073,5	1620,3	1179,9	632,3
2007	4011,4	3114,4	2178,1	1616,9	1028,1	675,6
2006	3921,0	2229,0	2039,0	1588,0	1097,0	869,0
2005	3396,0	2631,0	1726,0	1638,0	946,0	536,0
2004	3434,0	2699,0	1263,0	1634,0	993,0	507,0
2003	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.
2002	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.

2001	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.
2000	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.
1999	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.

Źródło: KNF 2007, s. 11–12; KNF 2009, s. 14; KNF 2011, s. 13; KNF 2013, s. 14; KNF 2015, s. 14; KNF 2017a, s. 14.

7. Aktywa zgromadzone w PPE

Składki skorygowane o efekty polityki inwestycyjnej oraz poniesione koszty tworzą aktywa PPE. Tabela 8 prezentuje strukturę aktywów PPE w latach 1999–2016. Na podstawie danych można stwierdzić, że na przestrzeni lat 1999–2016 aktywa ogółem wzrosły z 0,03 mln zł do 11 394,5 mln zł. Ogółem rosły corocznie, z wyjątkiem 2008 roku. Przyczyny obniżenia aktywów w 2008 roku należy doszukiwać się w kryzysie finansowym, który spowodował obniżenie wyceny aktywów PPE.

Tabela 8. Struktura aktywów PPE w latach 1999–2016 (w mln zł)

Rok	Pracowniczy fundusz emerytalny		Fundusz inwestycyjny		Zakład ubezpieczeń		Aktywa ogółem	Średnia wartość rachunku na uczestnika (zł)
2016	1775	15,58%	6546	57,45%	3070	26,94%	11 394,50	28 912
2015	1794	16,89%	5996	56,44%	2833	26,67%	10 623,40	27 464
2014	1774	17,29%	5725	55,80%	2761	26,91%	10 259,50	27 142
2013	2040	21,69%	4681	49,76%	2687	28,56%	9407,30	25 665
2012	1880	22,51%	4055	48,56%	2416	28,93%	8350,90	23 767
2011	1564	23,71%	3081	46,70%	1953	29,60%	6597,70	19 204
2010	1815	28,87%	2915	46,37%	1555	24,74%	6286,10	18 597
2009	1333	26,67%	2230	44,62%	1435	28,71%	4998,20	15 180
2008	1036	28,72%	1572	43,57%	1000	27,72%	3607,70	11 325
2007	1050	27,59%	1554	40,83%	1203	31,60%	3806,40	12 825
2006	857	30,68%	1133	40,56%	804	28,78%	2793,15	10 318
2005	602	35,51%	665	39,22%	428	25,24%	1695,47	8710
2004	425	46,22%	417	45,35%	78	8,48%	919,45	8152
2003	279	52,94%	205	38,90%	43	8,16%	526,97	bd.
2002	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	279,83	bd.
2001	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	71,23	bd.
2000	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	4,73	bd.
1999	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	0,03	bd.

Źródło: KNF 2008, s. 5, 10; KNF 2011, s. 16; KNF 2017a, s. 6–7, 18.

Tabela 8 prezentuje również podział aktywów ze względu na formę PPE. Na podstawie danych można zaobserwować, że od 2005 roku największy udział mają PPE w formie FI, które w tym czasie zwiększyły swój udział w rynku z 39,22% do 57,45%. Na drugim miejscu znajdują się ZU, które do 2007 roku notowały wzrost, a w latach 2007–2016 obniżyły swój udział z 31,60% do 26,94%. Trzecie miejsce zajmują PFE, które w latach 2003–2016 zanotowały spadek udziału w rynku z 52,94% do 15,58%. Wydaje się, że kluczowym elementem, który decyduje o strukturze aktywów, jest liczba uczestników oraz wartość przekazywanych składek. Od 2005 roku w powyższych wskaźnikach na pierwszym miejscu pojawiły się PPE w formie FI, stąd ich pierwsze miejsce pod względem wysokości aktywów pośród innych form PPE. Należy również zauważyć, że w ostatnich latach nie są już tworzone PPE w formie PFE, nie ma zatem napływu nowych składek od nowych członków, które powiększałyby aktywa PFE.

Ostatnim elementem, który zawiera tabela 8, jest informacja na temat średniej wartości rachunku na uczestnika. Zgodnie z niniejszymi danymi w latach 2004–2016 średnia wartość rachunku na uczestnika wzrosła z 8152 zł do 28 912 zł. Co więcej, wartość ta rosła corocznie, z wyjątkiem roku 2008, kiedy to zmniejszyła się z 12 825 zł do 11 325 zł. Przyczyny obniżenia wskaźnika należy upatrywać w stratach poniesionych na rynku kapitałowym, wywołanych kryzysem finansowym.

8. Wnioski

Celem badawczym pracy była analiza pracowniczych programów emerytalnych w Polsce w latach 1999–2016. Wymieniony cel został osiągnięty w niniejszym opracowaniu. W toku badań stwierdzono, że liczba PPE rosła nieprzerwanie do 2011 roku, osiągając liczbę 1116, by następnie corocznie maleć — do poziomu 1036 programów w 2016 roku. Badając PPE pod względem form, zauważono następujący podział rynku: zakłady ubezpieczeń (około 65% i tendencja malejąca), fundusze inwestycyjne (około 32% i tendencja rosnąca), pracownicze fundusze emerytalne (około 3% i tendencja malejąca). Od 2009 roku pod względem liczby uczestników ponownie palmę pierwszeństwa przejęły FI, zwiększając stopniowo udział w rynku z 42,3% w 2009 roku do 57,5% w 2016. W latach 2009–2016 udział ZE zmniejszył się z 40,2% do 27,0%, a udział PFE — z 17,5% do 15,5%.

Liczba uczestników czynnych w ostatnich latach ustabilizowała się na poziomie 83–85%, a uczestników biernych — 15–17%. W latach 1999–2015 wskaźnik uczestnictwa wynosił ponad 70%, czyli 7 na 10 pracowników danego zakładu pracy uczestniczyło w PPE. Wyjątkiem okazał się rok 2016, kiedy wartość wskaźnika zmniejszyła się do 60,8%.

W latach 1999–2016 jedynie około 10% uczestników opłacało składkę dodatkową. Wartość odprowadzanych składek rosła nieprzerwanie do 2015 roku. Dopiero w 2016 po raz pierwszy wysokość składek odprowadzonych ogółem była

niższa (1210 mln zł) niż w roku poprzednim (1231 mln zł). Podobnie sytuacja prezentowała się w kwestii składek podstawowych (spadek wysokości odprowadzonych składek w 2016 roku do 1171,1 mln zł z 1192,9 mln zł w 2015). Około 96–97% odprowadzanej składki to składka podstawowa, a zaledwie 3–4% — dodatkowa, przy czym wartość składki dodatkowej nieprzerwanie rosła, z wyjątkiem roku 2009 (obniżka z 26,0 mln zł do 24,5 mln zł) oraz lat 2013–2014 (obniżka z 34,2 mln zł do 31,9 mln zł i 26,3 mln zł). Najwięcej składek ulokowano w formie FI. Można zauważyć wzrost udziału z około 38% w 2003 roku do około 61% w 2016. Na drugim miejscu znajdują się ZU. Ich udział w rynku, mierzony wartością odprowadzanej składki, zmniejszył się z 33% w 2006 roku do 28% w 2016. Najmniej składek odprowadzanych jest do PFE. Ich udział w wartości odprowadzanych składek zmniejszył się z 56% w 2003 roku do 11% w 2016. Najwyższa wartość średniej rocznej składki jest odprowadzana do PFE, i to zarówno w przypadku składki podstawowej, jak i dodatkowej. Wartość składki podstawowej zwiększyła się w latach 2004–2016 z 3434,0 zł do 5786,2 zł. Na drugim miejscu znajdują się FU z progresją od 2699,0 zł do 3348,7 zł. Trzecie miejsce okupują ZU ze wzrostem z 1263,0 zł do 3482,8 zł. Podobna hierarchia ma miejsce w wypadku składki dodatkowej na uczestnika. Należy jednak zauważyć, że wartości kwot są niższe, a składka odprowadzana do PFE wyższa niż suma składek odprowadzanych do FI i ZU. Również w tym przypadku w latach 2004–2016 mamy do czynienia ze wzrostem wartości składki przy PFE, FI i ZU (odpowiednio z 1634,0 zł do 2099,8 zł, z 993,0 zł do 1178,7 zł oraz z 507,0 zł do 895,6 zł).

W ciągu lat 1999–2016 aktywa ogółem wzrosły z 0,03 mln zł do 11 394,5 mln zł. Z danych wynika, że od 2005 roku największy udział pod względem aktywów mają PPE w formie FI. W tym czasie zwiększyły swój udział w rynku z 39,22% do 57,45%. Na drugim miejscu znajdują się ZU, które do 2007 roku notowały wzrost, a w latach 2007–2016 obniżyły swój udział z 31,60% do 26,94%. Trzecie miejsce zajmują PFE, które w latach 2003–2016 zanotowały spadek udziału w rynku z 52,94% do 15,58%. W latach 2004–2016 średnia wartość rachunku na uczestnika wzrosła z 8152 zł do 28 912 zł.

Bibliografia

- Barr N., Diamond P. (2014), *Reformy systemu emerytalnego. Krótki przewodnik*, Warszawa.
- Chądzyński M., Osiecki G. (2017), *Emerytura, czyli 30% pensji. Stopa zastąpienia będzie nie na rękę*, <http://serwisy.gazetaprawna.pl/emerytury-i-renty/artykuly/900780,emerytury-w-polsce-stopa-zastapienia.html> (dostęp: 19.05.2017).
- Chybalski F., Marcinkiewicz E. (red.) (2015), *Współczesne problemy systemów emerytalnych. Wybrane zagadnienia*, Łódź.
- Dybał M. (2012), *Funded Pensions — A Remedy For An Ageing Society*, „Wrocław Review of Law, Administration & Economics” 2, nr 2, z. 2, s. 118, <http://wrlae.prawo.uni.wroc.pl/index.php/wrlae/article/view/41/81> (dostęp: 19.05.2017).

- Golinowska S. (red.) (1994), *Dodatkowe systemy emerytalno-rentowe na świecie*, Warszawa.
- Góra M. (2003), *System emerytalny*, Warszawa.
- KNF (2007), *Rynek pracowniczych programów emerytalnych w 2006 roku*, Warszawa, s. 5, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2006_4943_57898.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2008), *Rynek pracowniczych programów emerytalnych w 2007 roku*, Warszawa, s. 5, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2007_8594_57902.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2009), *Pracownicze programy emerytalne w 2008 roku*, Warszawa, s. 4–5, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2008_10950_57904.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2010), *Pracownicze programy emerytalne w 2009 roku*, Warszawa, s. 5, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2009_23168_57906.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2011), *Pracownicze programy emerytalne w 2010 roku*, Warszawa, s. 6, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2010_26446_57908.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2012), *Pracownicze programy emerytalne w 2011 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2011_30955_57910.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2013), *Pracownicze programy emerytalne w 2012 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2012_34899_57912.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2014), *Pracownicze programy emerytalne w 2013 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2013_38451_57914.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2015), *Pracownicze programy emerytalne w 2014 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2014_41984_57916.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- KNF (2016), *Pracownicze programy emerytalne w 2015 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_PPE_2015_47390_56351.pdf (dostęp: 10.09.2017).
- KNF (2017a), *Pracownicze programy emerytalne w 2016 roku*, Warszawa, s. 7, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_PPE_w_2016_57222.pdf (dostęp: 10.09.2017).
- KNF (2017b), *Rejestr pracowniczych programów emerytalnych*, Warszawa, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/PPE_07_09_2017.xls (dostęp: 10.09.2017).
- OECD (2016a), *Editorial Pensions systems continue to adapt to the challenges they face*, [w:] *OECD Pensions Outlook 2016*, OECD Publishing, Paris, s. 9. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/pens_outlook-2016-2-en (dostęp: 19.05.2017).
- OECD (2016b), *OECD Pensions Outlook 2016*, OECD Publishing, Paris. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/pens_outlook-2016-en (dostęp: 19.05.2017).
- OECD (2017), *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing, Paris. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en (dostęp: 19.05.2017).
- Petelczyc J. (2016), *Pracownicze programy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa.
- Rutecka J. (red.) (2016), *Dodatkowy system emerytalny w Polsce. Diagnoza i rekomendacje zmian. Towarzystwo ekonomistów polskich*, Warszawa, http://uczelnia.sgh.waw.pl/pl/uczelnia/badania/grupy_badawcze/ppg/Documents/Raport-DSE-TEP_Rutecka-www.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- Szczepański M., Brzęczek T., (2016), *Zarządzanie ryzykiem w pracowniczych programach emerytalnych. Uwarunkowania instytucjonalne, ekonomiczno-fiskalne i demograficzne*, Warszawa.
- Szumlicz T., Żukowski M., (red.) (2004), *Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa.

- UKNUiFE (2006), *Rynek pracowniczych programów emerytalnych w 2005 roku*, Warszawa 2016, s. 3–8, 15, https://knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Pracownicze_Programy_Emerytalne_w_2005_4939_57896.pdf (dostęp: 19.05.2017).
- UNFE (2001), *Bezpieczeństwo dzięki zapobiegliwości. Analiza pracowniczych programów emerytalnych*, Warszawa.
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o pracowniczych programach emerytalnych, Dz.U. z 1997 r. Nr 139, poz. 932.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontaktach emerytalnych, Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1205.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych, Dz.U. z 2004 r. Nr 116, poz. 1207.
- Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych, Dz.U. Nr 75, poz. 398.
- Wojewódka M. (2013), *Pracownicze programy emerytalne jako forma dodatkowego zabezpieczenia na starość w Polsce. Ocena funkcjonowania*, Warszawa.
- World Bank (1994), *Averting the Old-Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth. A World Bank Policy Research Report*, Washington DC.
- Żukowski M. (1997), *Wielostopniowe systemy zabezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej i Polsce. Między państwem a rynkiem*, Poznań.